

Lidské osteologické pozůstatky v sídelních strukturách z období Ha D – LT D v Čechách a na Moravě

■ Jiří WALDHAUSER

Univerzita Hradec Králové

Tento článek kompletuje výskyt lidských pozůstatků na sídlech Keltů v Čechách a na Moravě od od pozdního halštatu po konec latěnu. Autor interpretuje pět vyzelených skupin jako doklady rituálních praktik, resp. konfliktních situací.

This article covers evidence of human remains on Celtic settlements in Bohemia and Moravia from late Hallstatt to the end of La Tène period. The author interprets five groups as evidence of ritual practises and conflict.

Klíčová slova / keywords: lidské pozůstatky – rituální a jiné praktiky – pozdní halštát – latén – Keltové / Human remains – ritual and other practises – late Hallstatt – La Tène – Celts

Již okolo roku 1900 se v centru archeologické pozornosti ve specializaci keltské civilizace poprvé octly lidské osteologické pozůstatky na známém stradonickém oppidu, kde byly situovány „rozpadlé“ lebky uvnitř cisterny (Píř 1903; Šnajdr 1904). Od padesátých let minulého století začal nálezový fond latěnských skeletů a jejich částí výrazně narůstat, až v roce 1993 došlo k jeho prvnímu shrnutí pro Čechy (Waldhauser et al 1993, 307–316) a sedm let poté i pro Moravu (Čížmář 2000, 81–91). Problematika též neunikla pozornosti syntetických prací českých badatelů (Rulř 1996; Podborský 2006).

Badatelé řeřili problém stuktury nálezového fondu lidských osteologických pozůstatků na latěnských sídliřtích. Vyčlenili pět skupin (jednotlivé skelety; lebky, resp. zlomky; rozptýlené jednotlivé kosti; pozůstatky dětí; „hromadné“ hroby; kremace). Důležitý se jeví poměr reliků koster jedinců na pohřebiřtích na jedné a soudobých sídliřtích na straně druhé. Za modelový demografický příklad lze považovat lokalitu Radovesice, kde na regulérním pohřebiřtí bylo prozkoumáno 37 pohřbů, zatímco z objektů přilehlého sídliřtí bylo identifikováno dalších minimálně 28 jedinců. Pochopitelně pohřebiřtí se sídliřtím není zcela chronologicky souběžné. Nicméně zůstává prokázáno, že ne všichni příslušníci komnit spočinuli na regulérním pohřebiřtí. Různé mohly být důvody – sakrální i profánní – uložení mrtvých na sídliřtí. Ovšem početní poměr mužů, žen a dětí ze „sídliřtního“ prostředí a jejich věková struktura se zásadně liří od demografických dat ze soudobých pohřebiřtí. V sídelních kontextech tvoří výraznou majoritní složku děti nejútlejšího věku, které až na několik málo výjimek nejsou z pohřebiřtí uváděny.

Zprávy antických autorů (Poseidonios, Diodor, Strabo, Caesar, Ammianus M., Cassius Dio) několikrát uvádějí situace, jejichž rezultátem mohla být přítomnost lidských osteologických pozůstatků v sídlech Keltů. Informují o lidských obětech, např. zlodějů a zločinců, dále o pití z lebek nebo o jejich upevňování na keltské domy (obr. 1). Zmínka padla též o kanibalismu. Z těchto zpráv jednoznačně vyplývají dvě možnosti výkladu nálezů ostatků lidí, jak ostatků, tak rozptýlených kostí, a to jako reflexí konfliktních situací a kultovních manipulací, projevu výry.



■ **OBŘ. 1** Umělecké ztvárnění Diodorovy zprávy o upevňování hlav padlých nepřátel na domy (autor švýcarský malíř Luis Le vadea, 1824)

Kritika pramenů

Okruh problémů, způsobujících snížené možnosti interpretace lidských pozůstatků z latěnských sídliřtních komponent v Čechách a na Moravě, může být považován za poměrně široký. Nedostatečné jsou informace o tafonomii nálezů lidských kostí, učiněných v terénu téměř vždy bez přítomnosti antropologa. Máme limitovane informace o postdepoziciřních procesech uložení s nálezů lidských osteologických pozůstatků z doby latěnské.

Nejsou k dispozici analýzy DNA, které by mohly výrazně zvýřit výpovědní hodnotu hromadných nálezů skeletů. Tak klíčový problém jako je



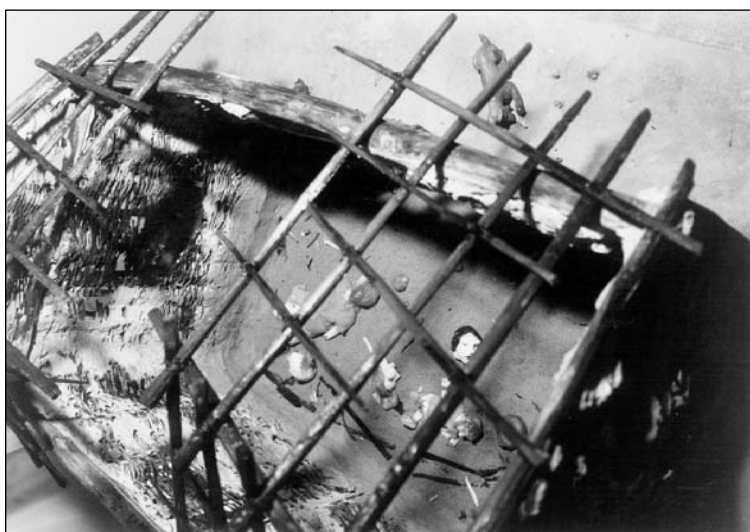
■ **OBR. 2** Hrada, obec Dneboh, okr. Mnichovo Hradiště. Plán polozemnice 273 s mapovanými lidskými pozůstatky z LT A/B1.

antropofagie nebyl řešen tak, aby bylo možno považovat kanibalismus u našich Keltů za archeologicky prokázaný (ač o něm mluví G. J. Caesar v souvislosti s obléháním oppida Alesie). Konzumace lidského masa během „českého laténu“ byla sice proponována, jak vyplývá z dalšího textu, což však souvisí se závažnými problémy některých (hranice exagrace překračujících) antropologických závěrů renomovaných badatelů z minulého století, např. J. Chochola o lokalitě Hrada. Zaslouží reprodukce tak, jak je využil archeolog. „Kostra 16–17letého měla rozbitou lebku. Bylo na ní patrně mnoho zásahů, způsobených patrně údery tupého předmětu. Zuby u pravého řezáku byly vyraženy. Jedna ruka byla useknuta, situace druhé ruky ukazuje na určitou snahu o vzepření pravděpodobně těžce zraněného mladíka. Nad pánví zmíněné kostry ležela v týle rozbitá lebka mladé 18leté ženy Dále

byly zjištěny zbytky kostry asi tříletého dítěte, pohozeného v podstatě na břiše. Další lebky byly osamocené. Jedinci byli ubiti a s jejich těly bylo nešetrně nakládáno. **Kosti vykazují stopy po konzumaci, a to štípání, sekání a rýžky po odřezávání měkkých částí.**“ (Pleslová – Štiková 1958). Jakékoli zásahy na lidských kostech ještě přímo nedokládají požívání lidského masa lidmi, tedy kanibalismus. Nicméně archeologická situace z Hradů (**obr. 2**) se stala předmětem rekonstrukce a následné vizualizace (**obr. 3–4**) na výstavě Keltové v Pojizeří a Českém ráji (Waldhauser 1996).

Obtíže způsobuje často těžko proveditelná revize (nejenom chemicky ošetřených) lidských pozůstatků. Vůbec nízký zůstal počet osteologicky zpracovaných nálezů z laténských sídel (řadově několik procent z dosud zkoumaných). Mimo to vznikají regionální problémy, konkrétně v jižních a západních Čechách, kde se specifické pedologické podmínky projevují sníženou zachovalostí lidských i zvířecích osteologických pozůstatků. Důsledkem je zkreslení v tom, že odtud z laténských sídel prakticky neznáme „nerituální“ lidské pozůstatky. Zatím nelze rozpoznávat „pravěké“ lidské osteologické pozůstatky v laténských kontextech (např. na lokalitě Tuchoměřice byly lidské kosti považovány za přenesené z eneolitického pohřebiště), neboť nebyly využity možnosti radiokarbonové datace. Vůbec těžko lze na některých lokalitách rozlišovat horizontální superpozice hrobů a sídlištních objektů rámcově laténského stáří. Proto nebyly hodnoceny výjimečné skupiny běžných plochých laténských hrobů v prokazatelném laténském sídlištním areálu (např. Soběsuky, Velké Hostěradky). Ani nebyly zařazeny do soupisu lokalit.

Nepochybně vítané texty antických autorů o Kelttech sice rozšiřují omezenou výpovědní hodnotu možných motivací ukládání lidských těl mimo pohřebiště (souhrně Waldhauser et al 1993, 313–314). Nicméně nepopíratelnou zůstává snížená věrohodnost vůbec sporadických zpráv antických autorů stejně tak jako jejich „přenesené“ využití pro teritorium Čech a Moravy.



■ **OBR. 3–4** Hrada, model polozemnice s lidskými těly a jejich částmi (autorka Šárka Hnáťová).

Lokality s nálezy lidských osteologických pozůstatků

Soupis lokalit s přibližně 200 registrovaných lidských osteologických pozůstatků z Čech a Moravy, s lokací mimo (známá) regulérní pohřebiště – si neklade nároky na úplnost. Vychází z několika publikovaných prací, kde jsou uvedeny příslušné citace zveřejněných lokalit nebo archivních pramenů (pro Čechy: *Waldhauser et al 1993*, 309–311; pro Moravu: *Čížmář 2000*, 81–85). Soupis byl doplněn o nové nálezy, především z východních Čech.

V následujícím heslovitém přehledu pěti skupin výskytu lidských skeletů a jednotlivých kostí v sídlištních strukturách z Ha D – LT D Čech a Moravy byly sledovány následující informace: lokalita/event, poloha, okres – poloha lidských osteologických pozůstatků, event. včetně charakteristiky in situ – kromě fragmentů keramiky jiný významný archeologický kontext hmotné kultury – antropologická determinace – aproximativní datace.

Skupina (1) Relativně úplný skelet

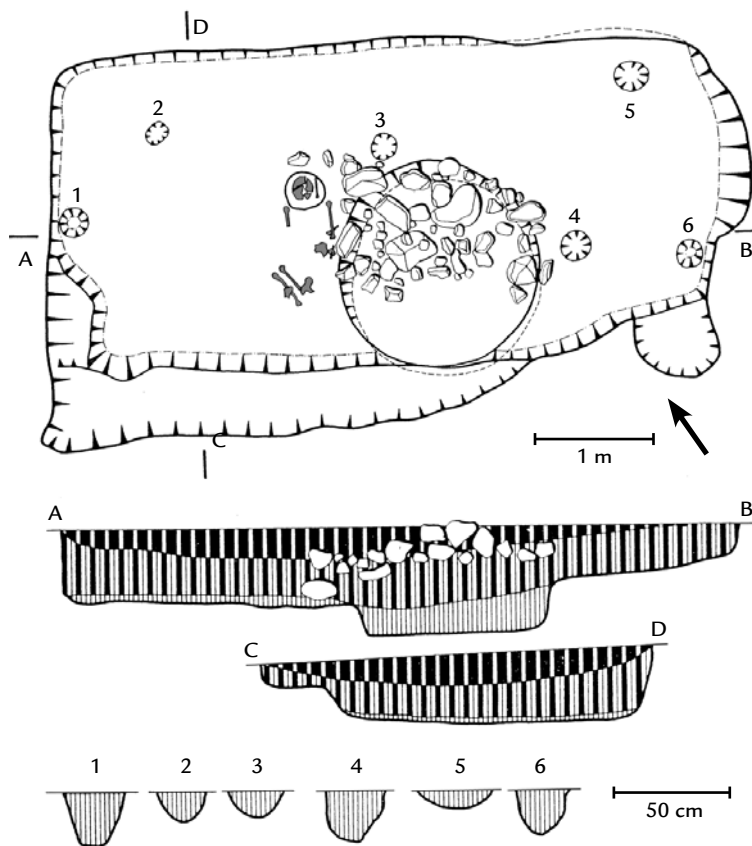
- **Jenišov Újezd** (Teplice) – polozemnice 7/82 – anatomická poloha nznak – dospělý – LT B1
- **Neštěmice** (Ústí nad Labem) – „hruškovitá“ jáma 69 – pokrčená poloha – muž, 20–30 let – LT C2
- **Poříčany** (Kolín) – dno zahluobeného objektu – „koncentrace“ kostí skeletu – dospělý – HaD – LT A
- **Radovesice, Výsypka** (Teplice) – polozemnice 97 – poloha nznak s oddělenou paží, obě s bronzovými náramky – muž/žena, ca 50 let – LT A/B1 (**obr. 5**)
 - poloha nznak – polozemnice 386, pod dnem – muž, ca 20 let – LT B1
 - poloha nznak – mezi zahl. objekty, č. 395 – muž, 40–50 let – LT A/B1?
 - poloha nznak – mezi zahl. objekty, č. 370 – muž, 40–50 let – LT A/B1?
- **Soběsuky** (Chomutov) – polozemnice 1/83, poloha nznak, pod dnem – Fe – spona – muž/žena, ca 17 let – LT B
 - výplň sila 591/85 – bronz. nákrčník, náramek, 2 spony – dospělý – LT B1a
 - silo 612/85, na dně – 2 spony, přeslen – LT B1a
 - kruhový objekt 1880, výplň – poloha nznak – spona – dospělý – LT C2 – D1
- **Tuchomyšl** (Ústí nad Labem) – silo, na dně – poloha nznak – dospělý – Ha D – LT A
- **Vikletice**, sídliště II (Chomutov) – polozemnice 6/66, pod dnem – dospělý – LT B – D

Skupina (2) Ojedinělé lidské kosti

Podskupina (2a) (Fragmenty) lebky

- **Alexovice** (Brno-venkov) – „sídlištní jáma“ – část lebky – LT

- **Bezděkov** (Louny) – polozemnice, výplň – čelist – LT A
- **Bořitov** (Blansko) – objekt 2 – část lebky – LT C – D1
- **Brničko** (Olomouc) – polozemnice XI – 2 – spodní čelist – LT
- **Břežánky** (Teplice) – silo II – Ha D
- **Hrazany** (Příbram) – areál oppida – zuby – LT C2 – D1
- **Hostomice** (Teplice) – silo 22 – fragment kalvy – Ha D?
- **Krašovice** (Příbram) – jáma IV, výplň – fragment lebky – Ha D
- **Křenovice** (Přerov) – „sídlištní jáma“ – polovina čelisti – LT
- **Minice** (Mělník) – polozemnice 3/85 na předhradí – fragment lebky – Ha D
- **Mochov** (Praha-východ) – objekt – lebka – LT C
- **Nechvalice** (Teplice) – neurčeno – zlomek kalvy – LT A
- **Oškobrh** (Nymburk) – prostor hradiště – zlomek lebky – Ha D
- **Pavlov** (Břeclav) – objekt 19/1984 – zl. lebky s kloubem čelisti – LT D
- **Praha-Kobylisy** – silo 15/74 – odříznutá čelist – LT A
- **Praha-Ruzyně** – objekt/vrstva – čelist – HaD – LT A



■ **OB. 5** Radovesice, okr. Teplice. Polozemnice 97/72, na dně skelet s hlavou roztržštěnou kamenem, bronzový náramek na levé ruce, druhá uťata a nalezena rovněž s náramkem vedle stavby. Neinterpretovaný zával kamenů (datace kovovými předměty a keramikou shodně do LT A/B1).

- objekt/vrstva – část lebky – Ha D – LT A
- **Prosmky** (Litoměřice) – silo 6, výplň
- opracovaný zlomek lebky – LT A
- **Radovesice, Výsypka** (Teplice) – většinou polozemnice a sila (objekty 14, 39, 53, 55, 136, 164, 288, 371, 375, 388, 457) – fragmenty lebek
- Ha D – LT D2 Radovesice, Vápenka – objekt 6/75, povrch – zlomek kalvy – LT A
- **Radovesice**, jih obce – objekt 17/83, neurčeno
- zlomek lebky – Ha D
- **Roudníky** (Ústí nad Labem) – polozemnice
- lebka s jedním obratlem – Ha D
- **Staré Hradisko** (Prostějov) – neurčeno – čelist
- dospělý, 30 let – LT C2 – D1
- polozemnice 1/64 – fragment čelisti
- LT C2 – D1
- příkop – zlomky lebky – LT C2 – D1
- mezi destrukcemi hradeb – zlomek lebky, dospělý LT C2 – D1
- předhradí, destrukce hradby – dospělý, 30–40 let – LT C2 – D1
- předhradí, opevnění – zlomek lebky, dospělý, 20–40 let – LT C2 – D1
- **Stradonice** (Beroun) – cisterna, dno
- „rozpadlé“ lebky – LT C2 – D1
- prostor oppida – fragment lebky s vrytými kroužky – LT C2 – D1
- **Třísov** (Český Krumlov) – zahloubený objekt
- zlomek čelisti – LT C2 – D1
- **Vikletice** (Chomutov) – polozemnice 102
- fragment lebky – LT C
- **Závist** (Praha-západ) – brána A – lebka bez čelisti, muž 25–30 let – LT C2 – D1
- brána D – zlomky lebek, zuby – LT C2 – D1
- **Staré Hradisko** (Prostějov) – polozemnice 4
- kloub stehenní kosti – LT C2 – D1
- **Stradonice** (Beroun) – sídliště, příkop/žlab XXVI – stehenní kost – LT D1/d. římská
- **Stradonice/oppidum**, val – obratle („starý muž“) – LT C2 – D1
- cesta – lýtková kost (dospělý) – LT C2 – D1
- **Strachotín** (Břeclav) – objekt 1/77 – článek prstu – LT D
- **Svémyslice** (Praha-východ) – objekt – neurč. lidské kosti – LT
- **Tuchlovice** (Kladno) – jáma III – 5 obratlů
- LT B – C
- **Tuchoměřice** (Praha-západ) – prostor sídliště
- 9 lidských kostí (z porušeného eneolitického pohřebiště?) – Ha D – LT A?
- **Tuchomyšl** (Ústí nad Labem) – kruhová jáma 16–2 fragmenty stehenních kostí – Ha D
- **Velké Hostěrádky** (Břeclav) – objekt 12
- lopatka – LT B
- **Závist** (Praha-západ) – prostor trojstěnné kamenné stavby – kost končetiny – Ha D – LT A
- prostor oppida, zejm. u bran A a D – ojedinělé kosti končetin a pánví, též fragmenty (stopy řezání a úderů, min. 14 individuí) – LT C2 – D1
- prostor předhradí – ojedinělé kosti končetin a pánví s násilnými stopami (minimálně 7 individuí) – LT C2 – D1

Skupina (3) Dětské skelety, relativně úplné

Podskupina (2b) Jednotlivé části skeletu

- **Břve** (Praha) – u pece – lidské kosti – LT?
- **Cerhenice** (Kolín) – polozemnice 2/73 – lidské kosti – HaC – Sedláček 1980
- **Čelákovice** (Praha-východ) – jáma, hl. 2,3 m (silo?) – lidské kosti spolu se skeletem tura a dalšími rozsekanými domácími zvířaty“ – LT A
- **Dneboh** (Mladá Boleslav) – polozemnice 307
- lýtková kost – Ha D – LT A
- **Horní Věstonice** (Břeclav) – polozemnice 5/79 – stehenní kost se stropami tříštění a ohlodaným kloubem – LT C1
- **Hradenín** (Kolín) – kruhová jáma/silo
- 2 stehenní kosti – Ha D
- **Hrazany** (Příbram) – areál oppida – kosti horních končetin – LT C2 – D1
- **Chýnov** (Praha-západ) – objekt – rozštípnutá stehenní kost – LT A
- **Minice** (Mělník) – polozemnice na předhradí hradíště – stehenní kost – Ha D
- **Radovesice** (Teplice) – polozemnice 155
- obratel – Ha D
- polozemnice 330 – článek prstu dolní končetiny – Ha D
- polozemnice 379 – zl. stehenní kosti – LT A/B1
- **Hostomice** (Teplice) – jáma s pecí 10/66
- 2 skelety, Infans I
- polozemnice č. 11/66, č. 39 – po skeletu dítěte, Infans I – LT A
- polozemnice 25/67 – dítě, Infans I – Ha D
- polozemnice 45/67–2 skelety dětí, Infans I – Ha D
- polozemnice 46 – dítě, infans I – Ha D
- polozemnice 68 – dítě, Infans I – LT A/B1
- silo 22 – ojedinělé dětské kosti – Ha D?
- **Libkovic** (Most) – velký čtvercový zahl. objekt
- dítě do 0,5 roku – Ha D – LT A
- **Malé Březno** (Ústí nad Labem) – sídl. objekt, dno – dítě, nespecifik. – LT A
- **Minice** (Mělník) – prostor akropole hradíště
- 8 zl. dětských lebek – Ha D
- **Praha 6-Ruzyně** – „kostičky nenarozených dětí“ – Ha D – LT A
- **Předměřice** (Hradec Králové) – polozemnice
- dítě, 0,5 roku – LT A
- **Radovesice** (Teplice) – silo č. 60, 250B a 288
- v každém objektu po skeletu dítěte, do 0,5 roku – LT A
- velký čtverový zahloubený objekt 14 – dno
- skelet dítěte do 0,5 roku – Ha D – LT A
- objekty 348, 251, 320, 285, 128 – fragmenty dětských lebek – Ha D – LT D

- **Staré Hradisko** (Prostějov) – základový žlab nadzemní stavby oppida – skelet dítěte ve „skrčené poloze“ – LT D
- **Stradonice** (Beroun) – sídliště pod oppidem, jáma I – „kojenec“ – LT D2?
- **Stradonice/oppidum** – rýha plynovodu (jáma, dům, komplex objektů) – 3 skelety dět (dvakrát věk infans I, jednou těsně po porodu) – LT C2 – D1
- **Svěmyslice** (Praha-východ) – 2 polozemnice – v každé skelet „novorozence“ – LT
- **Tuněchody** (Chrudim) – několik objektů – ojedinělé osteologické pozůstatky několika jedinců – Ha D – LT A
- **Závist** (Praha-západ) – 2 polozemnice, brána D – po jedné kostře novorozenců – LT C2 – D1 – prostor u brány A – mj. zuby dětí se stopami úderů, 5–6 let – LT C2 – D1

Skupina (4) Hromadné hroby dospělých, event. též dětí

- **Dneboh** (Mladá Boleslav) – polozemnice 273 – 6 dospělých a dítě, kosti rozptýleny – LT A/B1
- **Dobroměřice** (Louny) – polozemnice – 3 skelety – Ha D
- **Mutěnice** (Hodonín) – nepravdělná jáma – 2 skelety v pokrčené poloze, jeden s Fe sponou, muž 30–40 let, muž?, 20–30 let (mimo to zjištěn další pokrčený skelet v nepravdělné jámě, muž? 16–18 let, dále dva v anatomické poloze) – LT B1
- **Nové Dvory** (Kutná Hora) – kruhová mělká jáma – dva skelety v anatomické poloze, jeden na břiše, s desítkami původně celých nádob včetně jedné zásobnice, výskyt pryskyřice – LT C2 – D1
- **Praha-Bubeneč** – oválná jáma, na dně 5 pokrčených skeletů se 2 náramky a 2 sponami – LT B1a
- **Stehelčevy** (Kladno) – zásobnice, výplň, v ní skelet dospělé ženy s dítětem, bronzový náramek – LT B1
- **Soběsuky** (Chomutov) – silo 612/85 – skelet na dně, druhý ve výplni (náramky, spony, opaskový kroužek, meč) – LT B1a – objekt 613/85 – skelety dospělého s dětmi (spona) – LT B1a
- **Třebovle** (Kolín) – polozemnice, na dně – skelety minimálně 4 dospělých v neanatomické poloze („deformovány“) – Ha D
- **Tuchomyšl** (Ústí nad Labem) – čtvercová jáma – ca 10 neúplných skeletů bez kalv – Ha D – LT A
- **Vrátno** (Mladá Boleslav) – vrstva? – minimálně dva skelety dospělých spolu s laténskou keramikou – LT C – D1

Skupina (5) Kremace

- **Markvartice** (Jičín) – oválná jáma 11/70, kremace na hromádce s Fe sponou a dalším předmětem, zlomky keramiky – muž, 50–60 let – LT C2 – D1

- **Žalany** (Teplice) – polozemnice 3/56, na dně – snad dítě s náramkem – Ha D

Statistika

(minimálně ca 200 jedinců; ca 85 % Čechy, ca 15 % Morava):

Skupina (1)

Jednotlivé skelety ca 17 %

Skupina (2a)

Fragmenty lebek ca 25 %

Skupina (2b)

Jednotlivé lidské kosti

těl a končetin ca 16 %

Skupina (3)

Dětské skelety ca 31 %

Skupina (4)

Hromadné hroby dospělých,

resp. i dětí ca 10 %

Skupina (5)

Kremace ca 1 %

Nálezy kotoučků, tzv. rondelů zhotovených z lidských lebek

Dosud byly zjištěny na sídlištích Křenovice, Mistřín, Prosmyky, Radovesice (2 ks, polohy Výsypka a Vápenka) a Tuchoměřice (Waldhauser *et al* 1993, 315–316, Abb. 151; Čížmář 2000, 87, obr. 4), dále v laténské kostrovém hrobě 4 v Tuchomyšli v místě hrdla (Waldhauser 1987, 155, Taf. 44:4) Jejich počet výrazně převažuje nad skelety s trepanovanými lebkami z laténských pohřebišť Čech a Moravy. Funkce rondelů se třemi otvory bývá tradičně spojována s amulety, standardní počet tři provrtů potom spekulativně s trojicí nejvyšších božstev Taranisem, Teutatem a Esem.

Prostor pro hypotézy

„Nerituální“ pohřby a výskyt (několika) jednotlivých lidských kostí ze sídel Keltů během Ha D – LT D na území Čech a Moravy mohou být reflexí více faktorů lidského jednání, buď náhodných, konfliktních či jiných událostí nebo projevů kultovního jednání, popřípadě víry ve smyslu kategorie religiozity. Konkrétní archeologické struktury s ostatky lidí poskytují obrovský prostor pro tvorbu hypotéz. Patrně však zvláště pro každý případ. Integrovat však je možno výklady podle vyčleněných skupin 1–5. V úvahu pro interpretaci výskytu lidských skeletů a jednotlivých kostí přicházejí tyto možnosti:

Jednotlivé skelety v prostoru keltských sídel (*skupina 1*) mohou být vykládány jako:

- následek násilného konfliktu,
- zabití zločinců, zajatců nebo jiných sociálně inkriminovaných osob,
- lidské oběti,
- čestný pohřeb s určitým ideologickým základem,

- přerušení působení magických sil po smrti jedince.

Nálezy lebek nebo jejich fragmentů (*skupina 2a*) v keltských sídlech mohou být reflexí:

- kultu hlav, připevňovaných na obydlí,
- magické ochrany místa prostřednictvím rituální deponie hlavy nebo zlomku lebky,
- důsledek popravы stětím,
- získávání lebek pro zhotovení amuletového rondelu.

Ojedinelé jednotlivé lidské osteologické pozůstatky (*skupina 2b*) by mohly být interpretovány jako:

- obecně užívaná praktika likvidace/uložení kostí některých (Ha D – LT C1) nebo všech pohřbených (LT C2 – D1),
- užívání černé magie, resp. kouzel,
- důsledky různých forem kanibalismu,
- výraz určitých kultovních praktik, resp. fetišismu.

Nalézané skelety dětí (*skupina 3*) mohou znamenat:

- důsledky „pohřební“ rituální praktiky, platné podle zvláštního sociálního statutu dětí,
- dětskou oběť, např. stavební,
- hygienický nebo epidemiologický úkon,
- rituální kanibalismus.

Hromadné nálezy skeletů (*skupina 4*) můžou být interpretovány ve smyslu:

- výrazu konfliktní situace (násilí, válka),
- oběti božstvům (plodnosti, války, vegetace a jiným desiderátům),
- libáčnických obřadů a jiných ceremoniálů.

Žárové pohřby na sídlištích (*skupina 5*) očividně vybočují naprosto ojedinělým výskytem v období pozdního halštatu až konce laténu. Velmi pravděpodobně jde o výjimečné praktiky nakládání s těly zemřelých, popřípadě o nekorektně datované struktury. Vyloučeno není ani mylné antropologické určení přepálených kostí (Žalany).

Závěr

Období od konce halštatu po sklonek laténu, konvenčně ztotožňované s Kelty, představuje v Čechách a na Moravě výrazná determinanta intenzivního výskytu lidských pozůstatků na jejich sídlech. Specifická je jejich vysoká početnost, kontinuita a mnohovýznamnost. Konvenuje to s předpokládanou intenzivně strukturovanou rituální komponentou v religiózní sféře keltské civilizace (cf. *Podborský 2006*). Jenom jednou během celého průběhu pravěku kvantitativně převýšila přítomnost lidských pozůstatků v lokacích mimo regulérní pohřební areály,

a to v době bronzové. I tak však zůstává dodržování relativně „přísného“ pohřebního ritu na laténských pohřebištích do 3. století, resp. jejich absence v oppidálním laténu (2. – 1. stol.), obrazně řečeno, druhou stranou stejné mince. Rigorózně oddělený svět mrtvých na otevřených i opevněných sídlech na jedné straně a na regulérních pohřebních místech na druhé, evokuje jednak obdivuhodné abstraktní myšlení, ale i konfliktní, resp. krizové situace prvních jmenem známých obyvatel území České republiky, Keltů.

Poděkování.

Kolegům Haně Dohnálkové a Radomíru Tichému (Hradec Králové), Miroslavu Novákovi (Hradec Králové) a Miloslavu Slabinovi (Praha) za laskavé poskytnutí nepublikovaných informací o nových nálezech lidských osteologických pozůstatků.

Literatura

- Čížmář, M. 2000: Nálezy lidských kostí na moravských sídlištích doby laténské, *Památky archeologické*, supplementum 13, 81–91.
- Piř, J. L. 1903: Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Praha.
- Pleslová – Štiková, E. 1958: Nález laténské chaty s hromadným pohřbem na Hradech, okr. Mnichovo Hradiště, *Památky archeologické* 59, 143–158.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- Rulík, J. 1996: Problematika pohřbů na sídlištích v českomoravském pravěku, *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 32, 115–124.
- Šnajdr, L. 1904: Einige Bemerkungen zum Buch des Dr. Piřs über die Hradischt bei Stradonitz, *Časopis spolku přátel starožitností* 12, 7–9.
- Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen, *Bericht der Romisch – germanischen Kommission* 68, 25–179.
- Waldhauser, J. 1996: Keltové na Jizeře a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav.
- Waldhauser, J. et al 1993: Die hallstatt – und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Teplice.

Summary

Human osteological remains in settlement structures of the Hallstatt D to La Tène D periods in Bohemia and Moravia

The author collected around 200 documented finds of human skeletons or single bones at La Tène settlements. He divided them into 5 groups: single skeletons, skulls or fragments or other parts of the body, children's skeletons, multiple skeletons of adults and children, cremations. There are suggested various motivations for the presence of human osteological remains which can be derived from cult manipulation or exceptional conflict and crises situations.

The sporadic information by Ancient authors on Celts was also taken into account. The strictly separated worlds of dead: in the settlements on one hand and at regular cemeteries on the other, indicates not only a remarkable religious abstract thinking by the Celts but also the extreme moments of the communities' life, moments of conflict.

■ PhDr. Jiří Waldhauser, CSc.

Katedra archeologie FF Univerzity Hradec Králové
jiriwaldhauser@seznam.cz